

Bilgi: İlim İlim Bilmektir

20 Eylül 2013

Hadisler

Ebu'd-Derdâ anlatıyor: “Resûlullah (sav) bize bir konuşma yaptı ve şöyle buyurdu: ‘Allah, bizden bir söz işitip, onu işittiği gibi (başkasına) ulaştıran kişinin yüzünü ak etsin. Kendisine (bilgi) ulaştırılan nice kimseler vardır ki onu işiten (ve kendisine aktaran) kimseden daha kavrayışlıdır...” (DM236 Dârimî, Mukaddime, 24; T2657 Tirmizî, İlim, 7)

Kays b. Kesîr anlatıyor: Medine’den bir adam Dimaşk’ta bulunan Ebu’dDerdâ’nın yanına geldi. Ebu’d-Derdâ ona, “Kardeşim, seni buraya getiren nedir?” diye sordu. Adam, “Senin Resûlullah’tan (sav) naklettiğini öğrendiğim bir hadis.” cevabını verdi... Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ dedi ki, “Resûlullah’ı (sav) şöyle derken işittim: ‘Kim ilim için yola çıkarsa Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler, hoşnutluklarından dolayı ilim talebesine kanatlarını serer. Sudaki balıklara varıncaya kadar yer ve gök ehli âlim kişinin bağışlanması için Allah’a yakarır. Âlimin, âbide (ibadet edene) üstünlüğü, (parlaklık, görünürlük ve güzellik bakımından) ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır; onların bıraktıkları yegâne miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa büyük bir pay almış olur.” (T2682 Tirmizî, İlim, 19)

Ebû Musa (el-Eş’arî) tarafından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, (farklı yapılardaki) topraklara düşen bol yağmura benzer. Bunlardan bazıları temizdir, suyu alır, bol bitki ve ot yetiştirir. Bazıları kuraktır, suyu (yüzeyinde) tutar. Bu sudan insanlar yararlanır; hem kendileri içerler hem de (hayvanlarını) sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir toprak çeşidi de vardır ki dümdüzdür. (Ona da yağmur düşer ama) o ne su tutar ne de bitki yetiştirir. Allah’ın dinini inceden inceye kavrayan, Allah’ın beni kendisiyle gönderdiğinden (hidayet ve ilimden) faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile (bunları duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve kendisiyle gönderildiğim Allah’ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir.” (B79 Buhârî, İlim, 20)

Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlât.” (M4223 Müslim, vasiyyet, 14)

Abdullah b. Amr’dan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle dua ederdi: “Allah’ım! Huşû duymayan kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım. Bu dört şeyden sana sığınırım.” (T3482 Tirmizî, Deavât, 68)

Açıklama

Onlarca sahâbînin yerleşmesiyle birlikte Şam, erken dönemde İslâm'ın ilim merkezlerinden biri hâline gelmişti. Ashâbın Allah Resûlü'nden öğrendikleri bilgileri edinmeye hevesli ilim talipleri, uzak yakın demeden bu bölgeye yolculuk etmeye başlamıştı. Âdeta bir ilim seferberliği ilân edilmiş, ilim uğruna, sınırları hayli genişlemiş olan İslâm coğrafyasının doğusundan batısına seyahatler yapılmaya başlanmıştı.¹ Nice hadis âlimi yetiştirmiş, Şamlı büyük hadis hafızı Ebû Müshir,² Dimaşk'a yerleşen sahâbîler içinde Ebu'd-Derdâ'yı da saymıştı. Peygamberimizin "ümmetimin hakîmi" dediği, Hz. Ömer'in de, halifeliği döneminde Dimaşk'a kadı olarak görevlendirdiği bilge sahâbî Ebu'd-Derdâ, Dimaşk'ta yaşamış ve orada vefat etmişti.³

Tâbiînden Kays b. Kesîr'in anlattığına göre, bir adam Medine'den yola çıkarak Dimaşk'a Ebu'd-Derdâ'yı görmeye gelir. Ebu'd-Derdâ, "Kardeşim, seni buraya getiren nedir?" diye sorar. Adam, "Senin Resûlullah'tan (sav) naklettiğini öğrendiğim bir hadis." diye cevap verir. Ebu'd-Derdâ, "Sahi başka bir ihtiyaç için gelmedin mi?" der. Adam, "Hayır" der. Ebu'd-Derdâ, "Ticaret için de mi gelmedin?" deyince adam, "Hayır, sadece o hadisi senden öğrenmek için geldim." der. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ, "Evet" der, "Resûlullah'ın şöyle dediğini işittim: "Kim ilim için yola çıkarsa Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler, hoşnutluklarından dolayı ilim talebesine kanatlarını serer. Sudaki balıklara varıncaya kadar yer ve gök ehli âlim kişinin bağışlanması için Allah'a yakarır. Âlimin, âbide (ibadet edene) üstünlüğü, (parlaklık, görünürlük ve güzellik bakımından) ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır; onların bıraktıkları yegâne miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa büyük bir pay almış olur."⁴

İnsan için uğrunda yorulmaya, sıkıntı çekmeye değer en hayırlı gaye, bilgidir. Bilgi yoluna adanmak, bilgi uğrunda ortaya konulan iradî bir tavra işaret etmekte olup, gönüllü girilen bu yolda, gerekirse pek çok dünyevî zevk ve menfaatten mahrum kalmayı, çile ve zorluklara göğüs germeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda, sadece dinî bilgiye ulaştıran değil, insanlığa faydalı olan her türlü bilgi ve yöntemle götüren yol kıymetlidir. Esasen insan bilmekle yücelir. Yaratıldığında Hz. Âdem'e meleklerin secdesi, onun bilgisinden dolayı olduğu gibi, dünyada da meleklerin insana tazim ve saygısı aynı sebepten ötürü devam etmektedir. "İlim" sıfatının tecellisi ile ortaya çıkan varlıklar bilgiye, bilene karşı şükran duyguları beslerler. Bilme niteliği insanla var olduğu için, bütün varlıklar, ona olan şükran duygularını onun bağışlanması için dua ederek dışa vururlar. Âlim bilgisi ile çevresini aydınlatır. Âbid de ibadetiyle ışık verir. Ancak âlimin âbide üstünlüğü, aydınlatma bakımından ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Zira bilginin, bireyin sınırlarını aşan ve etrafını aydınlatan bir ışığı vardır.

Melekler, kötülüğe karşı çıkma ve iyiliği egemen kılma mücadelesi olan Bedir Savaşı'nda inananlara destek oldukları gibi,⁵ ilme talip olana, kendisini bilgi arayışına adayana da yardım eder ve kanat gererler. Zira bilgi peşinde koşmak da Allah yolunda bir mücadeledir. Allah Resûlü "İlim için yola koyulan kimse, dönünceye kadar Allah yolundadır."⁶ sözüyle buna işaret etmiştir.

İlim, Allah yoluna çağırın, fertlerin iç dünyasını ve toplumu kötülüklerden arındıran, fıtrata uygun olanı salık veren peygamberlerin mirasıdır. Bilgi onlardan tevarüs edilen bir zenginliktir. Peygamberlerin mirasına talip olanlar, onların yakınları gibidir. Çünkü miras yakınlarla bırakılır.⁷ Bu durum aynı zamanda bilginin aktarılabilir olduğuna bir işarettir. İnsanı doyuracak, kandıracak ve mutlu edecek yegâne vasıta bilgidir. Peygamberimizin bu sözü, insanın bilgi sahibi olmasının hem kendisi hem de diğer bütün varlıklar için ne kadar kıymetli olduğunu vurgulamaktadır.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve sorumlu kılan yönü, bilme yetisidir. İnsanın fıtratında var olan bilme ve bilgi üretme kabiliyeti ile diğer varlıklara karşı elde ettiği üstünlüğünden Kur'an'da şu şekilde bahsedilir: "Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. 'Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin.' dedi. Cevap verdiler: 'Sen bütün eksikliklerden uzaksın, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.'"⁸ Bu âyetler insanın 'bilen varlık' oluşunu vurgulamasının yanı sıra, onun sahip olduğu bilginin kaynağına da işaret etmektedir. Bilginin kaynağı, insana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten,⁹ her şeyi bilen Allah'tır. İnsan ancak Allah'ın dilemesi sonucu derin anlayış ve bilgiye ulaşabilir. İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah her kimin iyiliğini dilerse, dinin inceliklerini anlama konusunda ona kabiliyet verir."¹⁰ Bundan dolayıdır ki, Kur'an'da ilim, doğrudan insana nispet edilmemiş, "kendilerine ilim verilenler"¹¹ şeklinde ya da Hz. Yusuf,¹² Hz. Lût,¹³ Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman¹⁴ ile ilgili olarak kullanıldığı gibi "ilim ve hikmet verdik." şeklinde Allah'a izafe edilmiştir.

Kur'an da kendisinden "ilim" olarak bahsetmektedir.¹⁵ Bununla birlikte vahiy şeklindeki bilgi, insanın bilme ve üretme kabiliyetini geliştiren, onu açığa çıkaran, insanı düşünmeye, bilmeye, kavramaya teşvik eden, en doğruya yönlendiren ilke ve hükümleri içermektedir. Allah insanı bilgi varlığı olarak yaratmış, bilgi elde edebilmesi için de maddî ve mânevî unsurlarla donatmıştır. Beş duyu ve akıl, insana bahşedilmiştir. Kur'an'da hakiki bilgiye ulaşmada aklın kullanılmasının önemine sıkça işaret edildiği görülmektedir: "Allah'tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir (ağıdır). Keşke bilselerdi! Şüphesiz Allah, onların, kendini bırakıp da başka ne tür şeylere taptıklarını biliyor. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak âlimler düşünüp anlarlar."¹⁶ âyeti bunun güzel bir örneğidir. Akıl tek başına bir bilgi kaynağı olmasa da bilgiye ulaştırıcı bir güç ve kabiliyettir.

Aklın yanı sıra insana verilen duyular da onun bilme yetisini oluşturan özelliklerdendir: "Allah, sizi analarınızın karnından dünyaya getirdiğinde bilmeyen bir hâldeydiniz. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi."¹⁷ âyeti insanın, bilmediklerini kendisine bahşedilen bu duyular sayesinde öğrenebileceğine işaret etmektedir. "Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."¹⁸ âyeti de bir yandan duyuların bilgiye ulaştırıcı vasıtalar olduğunu, diğer yandan da akıl ve duyuların bilgiyi

elde etmede, hakikati idrak etmede sınırlı bir güce sahip olduğunu bildirmektedir. Bu bakımdan insan her zaman ilâhî kaynaklı bir bilgiye ve yol göstericiliğe muhtaçtır. İslâm kültüründe fıkıh, irfan ve hikmet, bilgi çerçevesini belirleyen temel kavramlardır. Fıkıh, bir çaba (ictihad) sonucunda ulaşılan derin kavrayış;¹⁹ irfan, mânevî tecrübeyi işin içine katmak suretiyle bilgiye ulaşma melekesini ifade eden mânâları idrak etme; hikmet ise, dengeli olma, orta yol üzerinde bulunma, adalet niteliği taşıma anlamına gelir.²⁰

İlim elde etmek, haddizatında sadece bir bilgi yüklenme gayreti değil, aynı zamanda imanla yakından ilişkili olarak, ruhen ve fıkren ilerleme çabasıdır. “Allah’a karşı ancak, kulları içinden âlim olanlar huşû (derin saygı) duyarlar.”²¹ âyeti, bilgi ile iman arasındaki bu ilişkiyi güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”²² âyeti de bilgi-iman birlikteliğinin bir başka ifadesidir. Âyetteki soru, Allah’ın verdiği nimete nankörlük eden, ona ortak koşan kişi ile gece vakitlerinde, secde hâlinde ve kıyamda, âhiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden kişinin mukayesesini yapılırken sorulmaktadır. Bilginin artmasına bağlı olarak Allah’a duyulan saygı ve sevginin de arttığının ifade edilmesi bilginin, kalbe, ruha ve davranışlara etkisine işaret etmektedir. “...Öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz ‘Kitap’ sayesinde rabbânî olun.”²³ âyetiyle Müslümanlardan ‘rabbânî’ yani ‘ilim ve hikmet sahipleri’ olmaları istenmiştir.²⁴ Âyette özellikle “rabbânî” ifadesinin kullanılması, Müslümanların, davranışlarına etki eden bir bilgiyle Rabbin yolundan giden, O’na yönelen örnek kişiler olmaları gerektiği yönündeki bir vurgudur.²⁵ Rabbânî olmak, haddizatında ilim, basiret ve insanları yönetme kabiliyetine bir arada sahip olmak demektir.²⁶

Allah Resûlü temsili bir anlatımında, kalbini ve zihnini ilme ve fıkre açan insanlarla, bu değerlere ilgisiz ve kapalı olanların farkını son derece etkileyici bir biçimde şöyle dile getirmektedir: “Allah’ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, (farklı yapılardaki) topraklara düşen bol yağmura benzer. Bunlardan bazıları temizdir, suyu alır, bol bitki ve ot yetiştirir. Bazıları kuraktır, suyu (yüzeyinde) tutar. Bu sudan insanlar yararlanır; hem kendileri içerler hem de (hayvanlarını) sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir toprak çeşidi de vardır ki dümdüzdür. (Ona da yağmur düşer ama) o ne su tutar ne de bitki yetiştirir. Allah’ın dinini inceden inceye kavrayan, Allah’ın beni kendisiyle gönderdiğinden (hidayet ve ilimden) faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile (bunları duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve kendisiyle gönderildiğim Allah’ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir.”²⁷ Kuşkusuz herkesin ilme iştiağı aynı değildir. İlme susamış nice insanlar vardır ki, onlar ilmi alır, aynı zamanda işler ve başkalarının da istifadesine sunar. Kimileri de ilmi sadece kendi gelişimi için öğrenir ve onu içinde saklı tutar. ve kimileri de vardır ki, ilme hiç ilgi duymaz, bilgiye olan ihtiyacını kavrayamaz.

Bilgiye ulaşmak, âlim olmak bir emek işidir. İlim tahsili uğruna bilinçli ve kararlı bir şekilde yola koyulan ve bu yolda sıkıntıları göze alan kimseye Allah, cennetin yolunu kolaylaştırdığı gibi, ilmin önündeki engelleri de kaldırır. İlmin kaynağı olan Allah onu, kuşkusuz çalışana, talip olana bahşetmektedir. Sevgili Peygamberimiz “İlim ancak öğrenmekle elde edilir.”²⁸ buyurmuş, İbn

Abbâs da “Kişi âlim olarak doğmaz.” diyerek bu gerçeği dile getirmiştir.²⁹ Kuşkusuz marifet iltifata tabidir. Bilgilenme, iki taraflı bir etkinliğin sonucudur. Bilgi verenin çabası kadar bilgiyi almak isteyen de çabası gereklidir.

Son vahyin ilk hitabı “Oku!” emriyle başlamış³⁰ ve inananlar, kendileri,³¹ yerin ve göğün yaratılışı, tabiat olayları³² hakkında, kısacası varlığın her boyutu üzerinde düşünmeye davet edilmişlerdir.

Peygamberlerin mesajının özü bilgidir. Nübüvvet geleneğinin son temsilcisi olan Hz. Peygamber’in öğretisinin temelinde de ‘bilgi’ vardır. O, kendisinin bir muallim olarak gönderildiğini belirtmiştir.³³ Peygamberimiz “Öğreten, öğrenen, dinleyen ya da ilmi seven/destekleyen ol, beşincisi olma, helâk olursun!”³⁴ diyerek Müslümanlar için bilgiye dayalı bir hayat anlayışını salık vermiştir. Zira insan, bilgi merkezli bir etkinliğe ancak bu sayılanlardan birisi olmakla katılır. Onun varoluş mücadelesini sürdürmesi ancak bilgi ile mümkündür. Aksi takdirde insanı insan yapan bu temel değerden yoksun kalır ki, bu da onun helâki demektir. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz “Öğreten ve öğrenen, sevap konusunda eşittir.”³⁵ sözüyle, bilgi alışverişini insanlar arasındaki ilişkinin temeline koymuş ve bilmeyenleri öğrenmeye, bilenleri de öğretmeye teşvik etmiştir.

Abdullah b. Mes’ûd’un rivayet ettiği şu hadisinde de Peygamberimiz, ilim öğrenme ve onu başkalarına öğretme işinin, kişiye nasıl üstünlük kazandırdığını vurgulamaktadır: “Ancak iki kişiye gıpta edilir: Onlardan biri, Allah’ın kendisine mal verdiği ve Hak yolunda o malı harcamasına imkân tanınan kişi, diğeri de Allah’ın kendisine hikmet verdiği ve onunla hüküm veren ve onu başkalarına öğreten kişidir.”³⁶ Peygamber Efendimizin, “Bir ilim öğreten kimseye, —onların sevabında bir eksilme olmaksızın— öğrettiği ilimle amel edenlerin kazandıkları sevap kadar sevap verilir.” buyurması da³⁷ bilgi sahibi olup onu aktarmanın kıymetini dile getirdiği gibi, bilginin davranışlara yansması gerektiğine de işaret etmektedir.

Allah Resûlü bizzat kendisi ilim öğretme ve ilimle amel etme örnekliğini göstermiş, henüz Mekke’de iken birinci Akabe Biatı’ndan sonra Medineli Müslümanların eğitimiyle ilgilenmiş ve Kur’an öğretmek üzere Mus’ab b. Umeyr’i³⁸ ve İbn Ümmü Mektûm’u Medine’ye muallim olarak göndermişti.³⁹

Resûl-i Ekrem Medine’ye gelip yerleştiğinde büyük çapta bir bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyeti başlattı. Her fırsatta çevresindekilere bilmediklerini öğretmeye özen gösterdi. Bunun yanı sıra bıktırıcı olmamak için muhatapları ile özel vaaz ve nasihat vakitleri de belirledi.⁴⁰ Bu uygulamadan yeterince faydalanamadıklarından şikâyetçi olan kadınların, Allah Resûlü’nden ricada bulunarak “Yâ Resûlallah, erkekler senin sözlerini rahatlıkla dinleyebiliyor, hâlbuki biz senden yeterince istifade edemiyoruz, bizim için ayrı bir gün tahsis etsen?” demeleri üzerine, Peygamber Efendimiz haftada bir günü de kadınların eğitimine ayırmıştı.⁴¹

Eğitim için her fırsatı değerlendiren Allah Resûlü'nün, savaş esirlerini bile bu yolda istihdam etmesi hayret vericiydi. Hicretin ikinci yılında meydana gelen Bedir gazvesinde Mekkeli müşriklerden yetmiş kişi esir alınmıştı. Esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılmasına karar verildi. Ancak aralarında fidye ödeme imkânı olmayanlar vardı. Hz. Peygamber (sav) sonra şu karara vardı: Fidye ödeyemeyen bu esirlerin her biri, ensar çocuklarından on kişiye okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest kalacaktı. Çünkü Mekkeliler okuma yazma bilirlerdi, Medineliler ise bilmezlerdi.⁴² Peygamber Efendimiz başka bir seferinde Medine'deki bu durumu düzeltmek için Abdullah b. Saîd b. el-Âs'ı da Medine'de okuma-yazma öğretmesi için görevlendirmişti.⁴³

Allah Resûlü'nün zamanında Medine Mescidi, merkezî bir öneme sahipti. Mescit, ibadetlerin dışında, Müslümanların merak ettikleri soruları Hz. Peygamber'e sordukları, kendi aralarında bilgi alışverişinde bulundukları bir mekândı. Hatta hadis kitaplarına yansıyan kimi rivayetlerde, mescitte tamamen bu amaca dönük toplantılardan ve Peygamberimizin onları teşvikinden bahsedilir. Allah Resûlü, günün birinde, mescitte iki gruba rastlamış ve, "İkisi de hayır üzeredir. Ama biri, diğerinden daha üstündür. Bir kısmı Allah'a dua ediyor ve ondan bir şey istiyorlar. Allah onlara ister verir, isterse vermez. Diğerleri ise, dini anlamaya ve ilim öğrenmeye çalışıyorlar ve bilmeyene öğretiyorlar. Bunlar daha üstündür." dedikten sonra, "Şüphe yok ki, ben de sadece bir öğretici olarak gönderildim." diyerek ilim öğrenenlerin yanlarına oturmuştur.⁴⁴ Sonradan mescidin yanı başında sadece ilim talebeleri için Suffe denilen özel bir mekân ayrılmıştır. Okuma-yazma ve Kur'an öğretilen bu eğitim yuvasından yalnızca o dönemde değil, asırlar sonra bile ilim meclislerinde isimleri sıkça anılan İbn Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Ebû Zer, Ammâr b. Yâsir, Bilâl b. Rebâh gibi pek çok âlim sahâbî yetişmiştir.⁴⁵

Suffe, ilim öğrenmek için orada yatılı kalan sakinlerinin yanı sıra, dışarıdan gelen misafirlerin de ağırlandığı bir yerdi. Müslüman olmak için dışarıdan gelenler de belli bir müddet Medine'den ayrılmayıp Suffe'de kalarak Peygamberimizin terbiyesinden geçerlerdi. Sonrasında aldıkları bu bilgi ve görgüyü aktarmak üzere memleketlerine dönerlerdi. Hicretin dokuzuncu yılında Tebük Seferi'nden önce⁴⁶ Basra'da⁴⁷ bir grupta birlikte İslâm'a giren Mâlik b. Huveyris (ra), arkadaşları ile Medine'ye gelir. Sonrasını Mâlik'in kendi ağzından dinleyelim: "Biz, yaşları birbirine yakın gençler olarak Resûlullah'ın yanına gittik. Orada yirmi gün kaldık. Resûlullah (sav) merhametli ve yufka yürekli bir insandı. Ailelerimizi özlediğimizi fark edince, ailelerimiz konusunda bizimle sohbet etti, sorular sordu. Biz de kendisine anlattık. Bunun üzerine buyurdu ki: "Haydi ailelerinizin yanına dönün, onların yanında kalın, (öğrendiklerinizi) onlara öğretin ve yapmaları gerekenleri söyleyin. Beni namaz kılarken nasıl gördüyseniz, siz de aynı şekilde kılın. Namaz vakti geldiğinde içinizden biri ezan okusun ve en büyüğünüz de size imam olsun!"⁴⁸

Allah Resûlü bilginin aktarılmasını, herkese ulaştırılmasını arzu ediyordu. "Benden bir âyet bile olsa ulaştırınız."⁴⁹ buyurarak genel anlamda Müslümanları bildiklerini öğretmeye, en azından aktarmaya teşvik etmişti. O böyle bir sorumluluğu üstlenen kişileri övmüş ve Zeyd b. Sâbit ve Enes b. Mâlik gibi birçok sahâbînin naklettiği hadislerle göre, "Allah onların yüzünü ak etsin."

diyerek onlar için dua etmiştir. Ebu'd-Derdâ Allah Resûlü'nden şu sözü işittiğini anlatmıştır: "Allah, bizden bir söz işitip, onu işittiği gibi (başkasına) ulaştıran kişinin yüzünü ak etsin. Kendisine (bilgi) ulaştırılan nice kimseler vardır ki onu işiten (ve kendisine aktaran) kimseden daha kavrayışlıdır."50

Diğer taraftan Peygamberimiz, sadaka mefhumuna getirdiği açılım ile, bilgi öğretmeyi de sadaka olarak isimlendirmiştir. O, "Sadakanın en faziletlisi, Müslüman'ın bir bilgi öğrenmesi, sonra da o bilgiyi Müslüman kardeşine öğretmesidir."51 buyurarak, aynı zamanda bilginin paylaşılmasının Müslümanlar arasındaki sadakatin bir nişanesi olduğuna işaret etmiştir. Bilginin sonraki nesillere aktarılması da aynı sorumluluk içerisinde düşünülmelidir. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlât."52

Müslümanlar Peygamberimizin bu tavsiyeleri doğrultusunda ve örnekliğinden ilham alarak erken dönemlerden itibaren bilgi üretimi ve aktarımı konusunda hassas davranmışlardır. Müslümanların kaleminden çıkan en eski eserlerde bile bilginin önemi, mahiyeti, ahlâk ve âdâbı, işlevselliği konularında bölümler oluşturulması, İslâm medeniyetinin bilgi temelinde inşa edildiğinin bir göstergesidir. Matematikten astronomiye, tıptan anatomiye, musikiden edebiyata kadar pek çeşitli alanları kuşatan geniş bir bilimsel sahada çalışmalar yapılmıştır. Bugün insanlığın hizmetinde olan bilimsel birikimin temelinde Müslüman ilim adamlarının emekleri olduğunu sıradan bir bilim tarihi kitabından bile tespit etmek mümkündür.

Hz. Peygamber, ilmin ortadan kalkmasını ve cehaletin yerleşmesini kıyamet âlâmetleri arasında saymıştır.53 Fert ve toplumlara nefes veren bilgi, varlık alanına âlimlerin eliyle çıkar. Yine onların gayretleriyle gelişir ve hayata etki eder. Âlimlerin yokluğunda elbette cahiller söz sahibi olur. Bu durum insanlar için gerçek bir tehlikedir. En çok hadis rivayet edenlerden biri olan, Kur'an'ı ve eski kitapları okuyabilen âlim sahâbî Abdullah b. Amr'ın54 naklettiği bir hadis-i şerifte Peygamberimiz bu duruma şöyle dikkat çeker: "Kuşkusuz Allah, ilmi kullarının arasından çekip almaz, bilakis âlimlerin vefatıyla onu alır ve sonunda hiç âlim bırakmaz. İnsanlar da cahil kimseleri önder edinirler. Bu cahillere birtakım sorular sorulur, onlar da bilgisizce fetva verirler. Böylelikle hem kendileri sapar, hem de insanları saptırırlar."55 "Âlimin ölümü, âlemin ölümüdür." sözü ne kadar da doğrudur! Zira âlim ölürse bilgi de kaybolur. Âlimin ölmesi sadece bilginin yok olması ya da bilgi aktarımının kesilmesi değil, topluma sunulan bir kişilik modelinin, şahsiyetli duruşun, dengenin, hilmin ve hikmetin kaybolmasıdır. Bu bakımdan burada kastedilen âlim, bir bilgin değil, aslında bir bilgedir. Âlimin ölümüyle yok olan bilgi de mâlûmat değil, nitelikli, derinlikli, tecrübe temelli, kalbe, zihne ve hayata etki etme gücüne sahip, yönlendirici bir bilgidir.

Bilgi bugün her zamankinden daha etkili bir güçtür. Gerek insantoplum, gerekse insan-tabiat ilişkilerinde bilgi, içinde bulunduğumuz çağa adını verecek kadar etkin ve merkezî bir konuma sahiptir. Bu yönüyle bilgi insanın bir sınanma aracıdır aynı zamanda. İnsanları iyiye, doğruya ve

güzele yönlendirme bilginin gücüyle mümkün olduğu gibi, insanları kötüye sevk etme ve onları sömürme de bilgi istismarıyla gerçekleşebilmektedir. Modern dönemde insanlar, zenginleşme ve tabiata hükmetme noktasında bilginin gücünü keşfettiler. Ahlâkî kaygılardan sıyrılmış bir vaziyette, alabildiğine hırslı davranan bu çağın insanları, hayvanların, bitkilerin, eşyaların hatta bilginin, kısacası sahip olunan her şeyin kendilerine verilmiş bir emanet olduğunu unuttular. Bilginin teknolojiye dönüştürülmesi olumlu bir durum iken, menfaatleri uğruna ellerindeki teknolojik gücü sorumsuzca kullanarak, bindikleri dalı kestiler. Kısa vadede insanın hayatını kolaylaştırırsa da, uzun vadede yaşam alanlarını kurutacak uygulamaları onayladılar. Kısacası insanlığın sadece ufak bir kesimini geçici de olsa faydalandırma uğruna, bilgiyi istismar ettiler.

Esasen bilgi bizâtihi hürmete lâayk ve kıymetlidir. Onu faydasız hâle getiren husus, kullanım yöntemleri ve gayeleridir. Bu gerçeği kavrayamayan kimseler, sadece akıl ve duyularla elde edilen hususlarla sınırladıkları bilgiyle varlığın hakikatini idrak ettiklerini ve ona hükmetme hakkına sahip olduklarını vehmettiler. Bilginin önemli bir güç ve sömürü aracı hâline gelmesi, onun daha fazla kısıkanılması ve esirgenmesi şeklinde bir bencilliği de beraberinde getirdi. Bilgi neredeyse alınıp satılan ticarî bir meta hâline geldi. Oysa bilginin doğrudan menfaate dönüştürülmesi dinimizde hoş görülmemiştir. Nitekim Kur'an ve okuma-yazma öğrettiği bir kişiden hediye olarak bir yay alan Ubâde b. Sâmit, Peygamberimiz tarafından uyarılmıştır.⁵⁶ Peygamberimiz, bilginin herkesin hakkı olduğunu ve onu paylaşmanın zorunlu bir durum olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim, kendisine sorulan bir meseleyi yahut kendisinden istenilen bir bilgiyi bile bile gizler de cevabını vermezse, kıyamet günü ona ateşten bir gem vurulacaktır."⁵⁷

Değişen şartlar içerisinde kurumsal bir yapıya bürünen bilginin bir maliyetinin ve bedelinin olması tabiidir. Ancak bilgiyi bir sömürü, baskı ve manipülasyon aracı olarak kullanmak, bilgi kirliliği oluşturarak doğru ve gerçek bilgiyi perdelemek ve bunun sonucunda da aslında ruhları ve zihinleri kirlletmek asla tevessül edilmemesi gereken bir iştir. Müslüman'ın ahlâkî duyarlılığı kuşkusuz bilgi alanını da içine almaktadır. Bu bakımdan bilgi, temelde ferдин kendi iç dünyasının bir inşasıdır. Bilgi üzerinden kurduğu bütün ilişkilerin nihayetinde kişinin kalbini, ruhunu ve vicdanını ilgilendiren bir yönü vardır. Bilgi hem insanın hem de toplumun faydasına dönük bir vasıta'dır. Nitekim Abdullah b. Amr, Resûlullah'ın (sav) şöyle dua ettiğini nakletmiştir: "Allah'ım! Huşû duymayan kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım. Bu dört şeyden sana sığınırım."⁵⁸

Kuşkusuz, kendini bilen, Rabbini de bilir. Yunus'un dediği gibi:

"İlim ilim bilmektir,

İlim kendin bilmektir.

Sen kendini bilmezsin,

Ya nice okumaktır?!"

Kaynak notları

- 1 CU1/40 İbnü'l-Esîr, Câmiu'l-usûl, I, 40.
- 2 ZK3082 Zehebî, Kâşif, I, 611.
- 3 İBS798 İbn Abdülber, İstîâb, s. 798.
- 4 T2682 Tirmizî, İlim, 19.
- 5 Âl-i İmrân, 3/124.
- 6 T2647 Tirmizî, İlim, 2.
- 7 FK2/118 Münâvî, Feyzu'l- kadîr, II, 118-119.
- 8 Bakara, 2/31-32.
- 9 Alak, 96/4-5.
- 10 T2645 Tirmizî, İlim, 1.
- 11 Kasas, 28/80.
- 12 Yûsuf, 12/22.
- 13 Enbiyâ, 21/74.
- 14 Enbiyâ, 21/79.
- 15 Ra'd, 13/37.
- 16 Ankebût, 29/41-43.
- 17 Nahl, 16/78.
- 18 İsrâ, 17/36.
- 19 LA38/3450, İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XXXVIII, 3450.
- 20 LA11/953, İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI, 953.
- 21 Fâtır, 35/28.
- 22 Zümer, 39/9.
- 23 Âl-i İmrân, 3/79.
- 24 203163 Buhârî, İlim, 10 —Bab Başlığı—.

- 25 TCS75 Tefsîru Celâleyn, I, 75; KC4/119 Kurtubî, Tefsîr, Iv, 119.
- 26 BL2/60 Begavî, Meâlimü't- tenzîl, II, 60.
- 27 B79 Buhârî, İlim, 20.
- 28 ME2663 Taberânî, el- Mu'cemü'l- evsat, III, 118;
- 203163 Buhârî, İlim, 10 —Bab başlığı—.
- 29 MŞ26114 İbn Ebû Şeybe, Musannef, v, 284.
- 30 B3 Buhârî, Bed'ü'l- vahy, 1.
- 31 Zâriyât, 51/21.
- 32 Bakara, 2/164.
- 33 DM357 Dârimî, Mukaddime, 32.
- 34 DM254 Dârimî, Mukaddime, 26.
- 35 İM228 İbn Mâce, Sünnet, 17.
- 36 B73 Buhârî, İlim, 15.
- 37 İM240 İbn Mâce, Sünnet, 20.
- 38 ST1/219 İbn Sa'd, Tabakât, I, 220.
- 39 B3925 Buhârî, Menâkıbü'l- ensâr, 46.
- 40 B70 Buhârî, İlim, 12; M7129 Müslim, Sıfâtü'l- münâfıkîn, 83.
- 41 B101 Buhârî, İlim, 35.
- 42 ST2/22 İbn Sa'd, Tabakât, II, 22.
- 43 İBS434 İbn Abdülber, İstîâb, s. 434.
- 44 DM357 Dârimî, Mukaddime, 32.
- 45 NM4294 Hâkim, Müstedrek, v, 1614 (3/18).
- 46 İF13/236 İbn Hacer, Fethu'l- bârî, XIII, 236.
- 47 Hİ5/719 İbn Hacer, İsâbe, v, 719.
- 48 B631 Buhârî, Ezân, 18.
- 49 B3461 Buhârî, Enbiyâ, 50.

50 DM236 Dârimî, Mukaddime, 24; T2657 Tirmizî, İlim, 7.

51 İM243 İbn Mâce, Sünnet, 20.

52 M4223 Müslim, vasiyyet, 14.

53 B80 Buhârî, İlim, 21.

54 EÜ3/345, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe, III, 346.

55 B100 Buhârî, İlim, 34.

56 D3416 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 36.

57 D3658 Ebû Dâvûd, İlim, 9.

58 T3482 Tirmizî, Deavât, 68.

Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı, Hadislerle İslâm, 1. Cilt, s. 371-384